

почуття, що мимоволі духом ростеш все вище й вище». І таких прикладів можна навести чимало.

15 березня 1939 року на історичному засіданні Сойму Карпатської України був прийнятий Закон, де в частині I §5 говорилося: «Барва державного прапора Карпатської України є синя і жовта, при чому барва синя є горішня, а жовта є долішня». Таким чином, синьо-жовтий прапор був офіційно визнаний як державний прапор Карпато-Української держави.

Синьо-жовтий прапор є нашою святинею, яку ніхто не має права паплюжити. Актуальними ще й тепер залишаються слова Августина Волошина: «...Піднесіть високо наш прапор, держіться в програмі його! Не забудьте, що вороги прапору суть ворогами самого народу». Не за горами той час (стаття опублікована в 1991 році), коли синьо-жовтий прапор замайорить повсюдно по всій нашій прекрасній, дійсно суверенній Українській державі. Жителі робітничого селища Майдан, які першими підняли синьо-жовтий прапор, мабуть, самі того не усвідомлюють, що ввійшли в історію...

ЯК ГОЛОСУВАЛИ ЗАКАРПАТЦІ В 39-МУ?

*„Народ має право жити,
коли він має силу жити”
(Микола Міхновський)*

Наприкінці 30-х років Чехословаччина була державою, в якій мали можливість вільно функціонувати понад тридцять різноманітних політичних партій та об'єднань. Всі вони представляли два основні напрями – русофільський і народовецький (український). Однією з найбільш впливових була крайова організація Комуністичної партії Чехословаччини (КПЧ), з якою тісно співпрацювали “Об'єднання трудового селянства”, “Червоні профспілки”, “Лівий фронт” та “Союз друзів СРСР”. Всі вони стояли на прорадянських позиціях. Близькою до комуністичної була Соціал-демократична партія, хоча вона так і не пішла на зближення з нею. На яскраво виражених русофільських і проугорських позиціях стояли АЗС і Руська національно-автономна партія. На українських соборницьких позиціях перебували УЦНР, фракція аграрної партії, Християнсько-народна партія, культурно-освітні організації “Просвіта”, “Пласт” та інші. Такий стан справ існував до 25 жовтня 1938 р., коли празький уряд прийняв рішення про розпуск політичних партій.

Незважаючи на таке рішення чехословацького уряду, партії та об'єднання продовжували діяти. Фактично, найбільше від цього постраждали тільки закарпатські комуністи. 25 жовтня 1938 р. віце-губернатор краю А.Бескид видав розпорядження про призупинення діяльності крайкому КПЧ. 2 листопада 1938 р. начальник ужгородської поліції доповідав у Прагу, що згідно з розпорядженням “були проведені обшуки в секретаріатах і на квартирах керівних діячів партії в Ужгороді, на Радванці і в Доманинцях”, в результаті чого “знайдено і конфісковано письмовий матеріал, печатки, посвідчення і партійні значки. Ці речі були забрані в поліцейське управління”. Приміщення крайкому КПЧ були “замкнені й опечатані”.

Закарпатські комуністи, загалом, негативно ставилися до уряду, очолюваного А.Волошином. “Реваї, волошини, рогачі, росохи з українськими білобандитами – мерзотні зрадники свого народу, які запродались найлютішому ворогові за миску сочевиці, – писав лідер закарпатських комуністів О.Борканюк. – Ці мерзотні слуги Гітлера хочуть гнати закарпатських трудящих у братовбивчу війну проти українського народу, перш за все, проти Радянської України, щоб допомогти німецьким

імперіалістам перетворити українські землі в свою колонію". Звичайно, що в цих словах не було і долі істини. Разом з тим, між комуністами і політиками уряду А.Волошина було чимало спільного, зокрема, спільна боротьба за українську мову, освіту і культуру, участь рядових комуністів у загонах Карпатської Січі тощо. Недоліком комуністів було те, що вину за складність соціально-економічного і політичного становища краю, вони намагалися покласти на владу Волошина, групу Ревая і "українських білоемігрантів". Цим самим, вони теж спричинилися до дестабілізації внутрішньополітичного становища Карпатської України.

20 січня 1939 р. уряд Карпатської України, "виходячи зі становища громадського спокою і порядку та з того, що діяльність політичних партій, існуючих в Карпатській Україні (Підкарпатській Русі), яких діяльність була припинена, загрожує громадській (державній) безпеці, вирішив розв'язати і розпустити всі політичні партії, що виявили діяльність до появи вищенаведеного розпорядження чехословацького уряду. Наслідки розв'язання і розпущення політичних партій... наступають зараз після оголошення. Майно розв'язаних політичних партій, що становило їх фонд, буде ліквідовано, а залишок дістається державній скарбниці". Закарпатська преса цей крок уряду розцінила як вияв політичної мудрості: "Політична система Карпатської України не знає партій. Всі політичні партії були розпущені й зліквідовані. Політичне керівництво й провід Карпатської України належить Українській Народній Раді. Це є орган політичної консолідації й концентрації національних сил Карпатської України. Це не є політична партія, хоч і складається з активних людей всіх бувших національно-українських партій. В цьому органі не панує жадна доктрина, тут панує лише українська державотворча ідея...". Такий відхід від демократії урядом пояснювався не зовсім аргументовано: "Народ уже прозрів. Щоб не роз'єдинили його вороги, позбувся всякого партійництва".

24 січня був іменований центральний провід УНО, який очолив голова УЦНР Ф.Ревай. Інші керівні посади в партії були поділені таким чином: М.Тулик – заступник, А.Ворон – генеральний секретар, І.Рогач – секретар, В.Гренджа-Донський – редактор преси УНО, В.Комаринський – референт пропаганди, М.Бабота і М.Бандусяк – контролери, А.Штефан, М.Бращайко, І.Невицька, С.Росоха, Ю.Пазуханич, М.Долинай, С.Ключурак, В.Лар, Д.Німчук, М.Марущак, Д.Попович, І.Климуш, М.Гупаловський – члени центрального проводу УНО. 27 січня 1939 р. центральний провід УНО сформував список кандидатів у послы до Сойму Карпатської України, до якого ввійшли 32 особи. Утворення УНО свідчило про те, що уряд Карпатської України не зміг повністю відмовитися від існування партій. По-друге, це свідчило про певну самостійність української влади, яка розпорядженням про утворення УНО порушувала попередні рішення празької влади.

Уряд Карпатської України максимальну увагу приділяв пропагандистській роботі, яку детально описав С.Росоха. Листівкова пропаганда особливо посилилась напередодні виборів до Сойму. Всі листівки закликали голосувати за УНО. В одній із них говорилося: "Тату, не забудь, що 12 лютого (февруара) будемо голосувати... Скажи і мамі, щоб дала свій голос. Тату, не забудь, що листу веде прем'єр-міністр др. Августин Волошин і міністр Юліян Ревай. Уважаймо, щоб не запропастили Рідний Край і тяжко здобуту свободу". "Громадяни! Українці – Українки!" – твердила інша листівка, – на чолі кандидатки стоять: Батько Прем'єр о.Августин Волошин та міністр Юліян Ревай. Ви вірите цим людям? Так! Кожний має це сказати у неділю 12 лютого 1939 р.". Уряд докладав усіх зусиль, щоб за короткий час переконати населення в необхідності голосувати за УНО.

Вибори до Сойму були призначені на 12 лютого 1939 р. Голосування мало проходити на основі Виборчого Закону Чехословацької Республіки, який продовжував

діяти на території краю. Зауважимо, що “Легітимізаційний листок про вибори” передбачав покарання “як провину тяжкою в’язницею від одного до шести місяців: коли дехто відбирає виборцєви листу кандидатів без його виразного дозволу, або коли йому очеркує в листі кандидатів”. Цей запобіжний захід уряду не застеріг від порушень закону про вибори в поодиноких округах.

Як же голосували закарпатці під час виборів 1939 року по одинадцяти округах? хустський – 87,5%, тичівський – 95,09%, волівський – 98,01%, рахівський – 96%, севлюшський – 93,36%, іршавський – 96,06%, середнянський – 95,80%, свалєвський – 92,52%, чинадієвський – 80,40%, перечинський – 92,39%, великоберезнянський – 98,4%. Ці статистичні дані навів на шпальтах газети „Нова свобода” її головний редактор Василь Гренджа-Донський. Підсумовуючи, уславлений мій земляк констатував: „Цим успіхом можемо бути горді. Ніхто не сподівався, навіть крайні оптимісти не очікували такої перемоги. Скажіть тепер, будь ласка, чи після цього наш народ не є зрілим до державного життя?!”. Першим подякував закарпатцям Августин Волошин у зверненні „Солодкий мій народє!”: „Твоя ширира поведінка при виборах до першого Твого сойму доказує Твою політичну зрілість, доказує, що Ти зумів у собі витворити не лиш велику національну свідомість й солідарність широї любови один до одного, брата до брата, порозуміти наші спільні інтереси... Особливо тішить мене те, що наша дорога була правильна і ми тою дорогою ідемо далі, щоб вибудувати культурну, господарську і політичну самостійність для блага нашого народу...”.

Очевидець писав, що “результат недільних виборів... був так надзвичайно успішний і для українського народу та українців взагалі корисний, що заскочив своєю несподіванкою не тільки ворогів, але і приятелів Карпатської України”. Із 92,5% населення, що взяли участь у виборах, 92,4% проголосували за УНО. Вибори пройшли на задовільному рівні без значних порушень, а їх наслідки можна вважати достовірними. Бюлетень Пресової Служби Карпатської України так передав враження німецького журналіста: “Мені доводилося переїжджати через багато сіл, в яких маяв білий прапор (тобто, 98% проголосувало за УНО – М.В.). Я бачив, як селяни з захопленням в очах дивилися на той шматок полотна та гляділи на мене, немов би хотіли сказати: “Видиш нашу гордість, чужинце”. Ви повинні гордитися національною свідомістю Вашого простолюддя”. Галицький журналіст Роман Голіян не залишив поза увагою той факт, коли „... на носилках принесли Івана Гисема, 75-літнього старця без ніг”, який віддав свій голос за УНО. Вищеназваний журналіст так писав про піднесення рівня національної свідомості закарпатців: „Та ось, коли карпатські українці дістали повну свободу виявити свою волю, вони виявили її так проречисто, що весь світ відкрив очі з дива. Як то?! Хіба це ті самі, про яких деяка преса писала, що вони не знають, яка їх рідна мова, що тяготять до Мадярщини, що протестують проти уряду А.Волошина? Невже це ті самі?! Карпатоукраїнська людність дала гідну відповідь на всі наклепи і клевети”. Свідчення очевидців переконують у великому політичному піднесенні, яке було під час виборів. Житель с.Колочава, що на Міжгірщині, М.Шимоня розповідав: “Колочава уся проголосувала за УНО. Стільки було людей, що їх ланцюг в одному кінці села починався, а в другому закінчувався. Все було покрите синьо-жовтими знаменами, і здавалося, що Колочава – одне велике синьо-жовте полотнище”. Подібну ситуацію описали очевидці подій Е.Медвідь, М.Липей, А.Субота, В.Цюка, В.Цех та багато інших. Закарпатці, які проживали в Бельгії, вислали своє привітання, а також просили “приєднати їх голоси”.

Перші повідомлення про підсумки голосування німецька преса подала вже 13 лютого 1939 р. Кореспондент німецької газети підкреслював, що найхарактернішим є величезний відсоток голосів „так”. „Дойче Альгемайне Цайтунг” 14 лютого писала в статті „Самовизначення Карпатської України”: „Ніхто не може заперечити, що це

сильна участь у виборах, яка впливала з готовності, яку мусимо назвати національним проникненням українства". Інший німецький щоденник „Берлінер Берзан Цайтунг" сподівався, що „треба очікувати, що завдяки виборчому ви слідові... остаточно зникне всякий ґрунт для спроб різного саботажу, коли ясне національне самовизначення українців репрезентують з усіх боків, то мусило б прийти врешті до не закаламученої співпраці між Прагою й Хустом, що є кончене для інтересу держави однаково з внутрішнього і зовнішньополітичного поглядів". „Мінхенер Нюесте Нахріхтен" стверджувала, що „вислід виборів є теж недвозначною відповіддю на спроби празьких централістичних кіл поставити Карпатську Україну наново під чеське панування".

Необхідно відзначити, що цілий ряд населених пунктів віддали більшість голосів проти УНО. Зокрема, так зробили жителі сіл Іза, Гудя, Вербовець, Смоголовиця, Руські Комарівці, Великі Лазы, Буковець, Дусино, Пасіка, Вишня Розтока. Більше двох тисяч голосів проти УНО було зафіксовано в столиці Карпатської України – Хусті. Це є свідченням того, що люди могли вільно висловлювати свою думку. В той же час воно доводить, що українська ідея встановлювалася в безкомпромісній боротьбі протилежних одна одній сил.

Згідно з Конституційним Законом №328 від 22 листопада 1938 р., що узаконював автономний статус краю, передбачалося проведення виборів і Сойму Карпатської України. В ньому так визначалися хронологічні рамки проведення першого крайового парламенту: “Сойм Карпатської України буде вибраний найпізніше в квітні 1939 р. та скликаний в місяць по виборах президентом республіки до міста, яке означить карпато-українська влада”. Уряд А.Волошина планував відкриття Сойму провести в Рахові 2 березня 1939 р., однак президент ЧСР Е.Гаха сесії на той день не скликав. До цієї урочистої події була навіть випущена спеціальна поштова марка. Невдалою була також спроба провести відкриття Сойму 9 березня в Хусті. Е.Гаха дозволив скликати Сойм Карпатської України на 21 березня 1939 р., але на прохання А.Волошина він змінив дату на 15 березня. Члени уряду Карпатської України, як правило, звинувачували Прагу у постійному відкладенні Сойму. Однак, необхідно відзначити, що згідно з Конституційним Законом від 22 листопада 1938 р. з боку чехословацьких властей юридичних правопорушень не було.

14 березня 1939 р. А.Волошин проголосив самостійність Карпатської України, сповістивши про своє рішення міністерство закордонних справ Німеччини. Представникові при уряді Чехословаччини В.Шандору було запропоновано “виконати акт незалежності в Празі, а ми тут зробимо, що буде треба”. На прийняття такого рішення, безперечно, вплинули фактори міжнародного характеру, зокрема, проголошення самостійності Словаччиною і вторгнення угорських військ на територію Карпатської України. Названі фактори свідчили про державний розпад ЧСР. Шістьом засіданням Сойму, які проходили протягом трьох годин одного дня, випала доля бути історичними, бо на них були прийняті історичної ваги документи – про незалежність, державний устрій, назву, мову, прапор, герб і гімн Карпатської України. Таємним голосуванням був вибраний президент. Ним став А.Волошин, за якого проголосували всі посли.

Сойм проходив у той час, коли угорська армія вже вторглася на територію Карпатської України. Молода незалежна держава так і не розпочавши свою діяльність, припинила своє існування. Однак, незважаючи на короткочасність свого існування, саме виникнення Карпатської України як держави ще раз продемонструвало перед усім світом, що на Закарпатті живуть українці, які бажають мати свою державність разом з своїми братами з Великої України. Це підтверджується “Проголошенням Всеукраїнської Народної Ради до всього українського народу”, прийнятому 10 лютого 1939 р.: “Народе Український... кріпко віримо, що у новім великім бою нація

Українська героїчно переможе і стане твердою стопою на тисячолітніх горах Золотоверхого, сонцем свободи осяяного, святого Києва!". Червоною ниткою ідея соборності всіх українських земель проходить у меморандумі від 24 жовтня 1938 р. "Карпатська Україна, – говориться в ньому, – складова частина території українського народу. Тому її населення усвідомлює свої обов'язки, що постають перед ним у даний момент не лише стосовно своєї країни, але також стосовно всього українства". Однак, цим намірам не суджено було збутися.

Між подіями 1939 року і сучасною реальністю можна провести чимало історичних паралелей. Однак, хотілося б акцентувати на головному. Як тоді, так і сьогодні, необхідно об'єднати зусилля всіх національно-патріотичних (націоналізм у нашому розумінні є синонімом патріотизму – М.В.) сил для досягнення перемоги добра, прогресу, руху вперед нашого громадянського суспільства. Тоді, в 39-му, батько нашого національного відродження Августин Волошин закликав: „Хай пропадуть всякі релігійні й класові спори, що їх до сьогодні викликували між нами вороги нашого народу. Єдність нашого народу, спокій і порядок стануть найпевнішою запорукою скорого розвитку народу. Історія признає правду тим, що вміють за неї постояти, тому постіймо й ми за свою правду...". То ж постіймо 31 жовтня за нашу правдиву справу, за майбутнє наших дітей і внуків, за престиж України, за її гідне місце серед суб'єктів цивілізованого світу. Переборім в собі раба, яким намагаються управляти ляльководи із Банкової. Доведім, що ми хоч і не багаті, але горді люди, які не піддадуться на дрібні подачки влади у вигляді адресних допомог. Будьмо достойними світлої пам'яті наших предків, які в неймовірно складних умовах напередодні Другої світової війни заявили перед цілим світом, що є вільними синами вільної держави – Карпатської України.

ВІД „КРИВАВОГО ВЕРЕСНЯ” 39-ГО ДО АКТУ 30 ЧЕРВНЯ 1941 РОКУ ПРО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Протягом десятиліть вересень 1939 р., коли радянські війська вторглися на терени Західної України, зображувався як визвольний похід, „золотий вересень”. Сьогодні, володіючи десятками тисяч свідчень більшовицького терору в Західній Україні, ми маємо повне право стверджувати: у вересні 39-го почалася чорна сторінка в багатостраждальній історії українського народу Галичини. Масові арешти, вбивства невинних людей стали звичайним, повсякденним явищем. Документи, які наводяться в даному дослідженні, у черговий раз в цьому переконують.

23 серпня 1939 р. високопоставлені представники СРСР і Німеччини В.Молотов і Й.Ріббентроп підписали таємний додатковий протокол радянсько-німецького пакту про ненапад. Згідно з ним Німеччина й СРСР визначили зони свого впливу в Східній Європі. Окремий пункт, що стосувався Польщі, неоднозначно констатував: „У разі територіально-політичних змін на територіях, що належать Польській державі, сфери інтересів Німеччини й СРСР будуть розмежовані приблизно по лінії рік Нарви, Вісли й Сяну”. 28 серпня 1939 р. в документі Бюро морської стратегії рейху говорилося, що „території колишньої Польської держави по лінії Нарва-Буг-Сян повинні, на вимогу Радянського Союзу, бути анексовані Росією”.

Даючи свідчення в Міжнародному воєнному трибуналі в Нюрнберзі 30 березня 1946 р., Й.Ріббентроп однозначно заявив: „У Москві була підписана угода, яка кінцево визначала лінію демаркації в Польщі, й передбачалося підписання економічного договору, що ставив економічні відносини на цілком нову основу. Передбачалося і